

перший етап писанки, тобто зафарбувавши її в усі кольори від світлого до найтемнішого, протирають відбілювальною сумішшю. Процедура повторюється відносно ескізу до тих пір, доки не досягнеться необхідна кольорова гама, кількість запланованих кольорів, використання різноманітних фактур.

Таким способом можна виконувати писанковий розпис у декілька прийомів і досягати найрізноманітніших кольорових рішень, доводячи кольорову гаму до 17-20 кольорів. При цьому немає небезпеки утворення «болота» у кольорах. Також, використовуючи відбілювання, досягають градації білого кольору з різноманітними фактурами. Домогтися цього можна, корегуючи час відбілювання писанки у розчинах. Писанки, виконані такою технікою, доволі рідкісні [1, с. 124].

На жаль, нові техніки не мають такого символічного змісту, як традиційна писанка, не відтворюють народних вірувань, а є просто декоративною прикрасою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Великдень в Україні / Олекса Воропай. – К.: Музична Україна, 1993. – 120 с.
2. Загайська Р. Писанка. Традиції та модерний дискус / Роксоляна Загайська. – Львів: Априорі, 2009. – 164 с.
3. Кириченко М. А. Український народний декоративний розпис: навчальний посібник / М. А. Кириченко. – Київ: Знання-прес, 2006. – 228 с.
4. Луцан Н. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну / Надія Луцан. – К: Слово, 2010. – 172 с.
5. Музиченко Я. Великдень / Ярослава Музиченко. – Львів: Свічадо, 2011. – 160 с.
6. Русанова Т. Світ української писанки / Т. Русанова. – Київ: Кондор, 2009. – 164 с.
7. Старко В. Писанкарство як вид мистецтва / В. Старко. Шкільна бібліотека. – 2007. – № 3. – С. 12.

УДК 85.126.(37.248)

І. О. ВЕРБІЦЬКА

ЛЯЛЬКА-МОТАНКА – ХУДОЖНІЙ ОБЕРЕГ У ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто ляльку-мотанку як художній оберег, частку культури, важливе мистецьке явище й водночас самобутній вид декоративно-прикладного мистецтва України. Просліджено способи формотворення та декорування ляльок за регіональними ознаками тієї місцини, де їх виготовлено.

Ключові слова: декоративно-прикладне мистецтво, лялька-мотанка, художній оберег, традиції, символ, декор.

И.О.ВЕРБИЦКАЯ

КУКЛА-МОТАНКА – ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБЕРЕГ В ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМ ИСКУССТВЕ УКРАИНЫ

В статье рассмотрено куклу-мотанку как художественный оберег, часть культуры, важное художественное явление и в то же время самобытный вид декоративно-прикладного искусства Украины. Прослежены способы формообразования и декорирования кукол по региональным признакам того места, где они изготовлены.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, кукла-мотанка, художественный оберег, традиции, символ, декор.

DOLL «MOTANKA» – AN ARTISTIC TALISMAN IN THE DECORATIVE-APPLIED ART OF UKRAINE

This article examines doll-motanka as an artistic talisman, a part of culture, an important artistic phenomenon and at the same time an original kind of Ukrainian decorative-applied art. The author also observes the ways of making and decorating these dolls according to the regional signs of the locality where they are made.

Key-words: *decorative-applied art, doll-motanka, artistic talisman, traditions, symbol, decor.*

Оберіг як знак віри у вище заступництво, сфокусований у символічній речі, в художньому образі, в побутовому предметі або предметі релігійного призначення, був відомий практично всім народам. Здавен у кожній родині лялька-мотанка виконувала роль оберегу, була символом мудрості, берегинею роду, символом матері-прародички та зв'язку між поколіннями, одна із найдревніших іграшок і сакральних (священних) істот нашого народу, якій тисячі й тисячі років. В українському декоративно-прикладному мистецтві лялька-мотанка найпоказовіше зберегла характерні місцеві ознаки. Вона відзначається багатством тематики, розмаїттям матеріального втілення, своєрідністю пластичного, орнаментального та колірною рішень.

Абстрагований, умовний характер народної ляльки стимулює асоціативну інтерпретацію, перетворює її в об'єкт, сповнений різним змістом, її зовнішня простота має високу ступінь складності, яка репрезентує її як культурний знак з глибокою сутністю. У статті розглядається лялька-мотанка як художній оберіг, предмет, що виготовлений власноруч, наділений позитивною захисною енергетикою, важливе мистецьке явище в декоративному мистецтві, виразник етнорегіональних ознак духовно-матеріальної спадщини українського народу.

Шляхи розвитку української іграшки, її призначення в національних звичаях, народному мистецтві досліджувало багато вчених. Вагомий внесок у вивчення народної ляльки зробив видатний етнограф, перший збирач і дослідник української народної іграшки Марко Грушевський. Відоме також одне із сучасних фундаментальних досліджень української народної ляльки у працях етнографа О. Найдена. Л. Герус та М. Станкевич розглядають українську народну іграшку як явище культури та вид декоративно-прикладного мистецтва.

Мета статті – дослідження та виявлення особливої ролі ляльки-мотанки, художнього оберегу в декоративно-прикладному мистецтві України.

Лялька як дитяча іграшка й оберіг родини й роду, як могутній магічний талісман та символ зв'язку між поколіннями znana в багатьох традиційних культурах земної кулі – від Аляски до Австралії, від Африки до України. Ляльки різних народів відрізняються між собою зовні і матеріалом, з якого зроблені: в Африці вона здебільшого кам'яна або дерев'яна, десь глиняна, а ще десь зроблена з тканини. Але суть і призначення ляльки – незмінні, і це споріднює більше, аніж відмінність матеріалу.

Найдавніші ляльки з тканини – це коптські ляльки з вовни, знайдені під час розкопок стародавніх поселень у Єгипті. Цікава деталь цих ляльок – відкрита спіраль на місці обличчя. Спіраль – це один з найдревніших символів вічності і безконечності буття, символ родючості й нового народження у всіх народів Землі. Вже зараз учені прийшли до висновку, що спіраль – це схематичний образ власне самої еволюції Всесвіту, динамічний аспект буття, який відображає водночас плінність і вічність. Цікавим є також те, що в основу виготовлення української ляльки-мотанки теж покладена спіраль [5].

Багато хто з дослідників, відзначаючи важливість традиційної ляльки у процесі виховання дитини і формування її світогляду, водночас залишає поза увагою інший аспект народної ляльки. Звісно, лялька завжди була іграшкою, але в давнину кожна річ мала, крім побутового, буденного, ще й сакральне призначення. І лялька – не виняток. Однак у давнину лялька мала досить віддалену схожість з живою людиною, на відміну від ляльки сучасної. У

цьому є причина не тільки майстерності лялькаря. До наших днів дійшли дуже вишукані ляльки, які свідчать про естетичний смак і художній талант майстра. На те були інші, потаємні причини. Вважалося, що якщо лялька дуже схожа на людину, в неї може перейти душа живого власника, і саме тому ляльку, особливо дитячу, або ту, що була призначена для ритуалів, свідомо позбавляли яскравих ознак «людськості», зокрема в багатьох традиціях, в тому числі і в українській, ляльку «обезличували», обличчя її було або умовно промальованим, або ж його зовсім не було [4].

Існує безліч способів формотворення та декорування ляльок. Мотанка виконується виключно шляхом намотування, не має обличчя і несе в собі тепло людських рук, любов і турботу, з якою створена. Голова називається «куклою». Для неї шматочок тканини складається вузенько (як пасок або крайка), а тоді згортається «рулетиком» і обмотується тканиною. Мотанка навіть може не мати рук – тільки обгортається тканиною. І тут уже годиться все, що знайдеться в господі. Раніше найкоштовнішим убранням для ляльки ставали клапті старих вишитих сорочок, іншого одягу. Власне, тому українська мотанка позначена регіональними ознаками тієї місцини, де її виготовлено.

Так, у ляльок зі Середнього Подніпров'я основу становить голова циліндроподібної форми із вільно звислими краями полотна. Голови цих ляльок навхрест перетягнуті чорними або кольоровими нитками, що позначають обличчя. Хрест у багатьох випадках зміщений донизу. Часто нитки переплетені так, що утворюють на розхресті квадрат або ромб. Зокрема, набрані з різноколірних ниток хрести з широкими раменами є помітною ознакою ляльок кінця XIX – початку XX ст. зі Суботова Київської губернії [1].

Серед українських традиційних ляльок унікальним особливим явищем є ляльки Київщини, Полтавщини і Черкащини. Саме тут збереглася ота древня сакральність в образі. Тут мистецтво виготовлення ляльки зберегло сакральні-магічні ознаки ще до 70-х років XX століття.

До особливих іконографічних рис українських ганчір'яних ляльок належить порожнє, без акцентування будь-яких рис, обличчя. Древні народи вважали, що лялька є посередником між живими й тими, кого на цьому світі вже чи ще немає. Вважається, що лялька-мотанка повинна бути безлика, а та, яка служить берегинею – з хрестом замість обличчя. Те, що у традиційної ляльки-оберегу немає обличчя як такого, має подвійну причину: по-перше, хрест як один з найдревніших оберегів має сильне захисне значення, а по-друге, ляльку остерігалися пов'язувати з конкретною людиною, якщо це не диктувалося спеціальними магічними обрядами, бо вважалося, якщо ляльці зробити обличчя, а особливо очі, в них може влетіти дух живої істоти. Такі ляльки поширювались в усіх етнографічних районах України.

Обов'язковим елементом «одягу» більшості ляльок є прикрашений барвистими стрічками фартушок. Значну роль у творенні художнього образу ляльки відіграє головний убір у нареченої – вінок, «маячки», «волочки», у заміжньої жінки – очіпок, хустина [1].

У деяких регіонах України ляльку робили не лише з самої тканини, а й з допомогою інших матеріалів: наприклад, голову могли вирізати з дерева або робити з макової голівки. Втім, останній випадок – це зразок обрядової магії, адже мак – це водночас і символ родючості, і могутній оберіг проти нечистої сили.

Особливо поширені в Україні ляльки, які зображують немовлят у сповитку. Найвиразнішими ознаками ляльок-«немовлят» є обгорнена шматком тканини, наче хусткою, куляста голова й запеленена циліндрична основа.

Ляльки з Прикарпаття та Буковини мають основу з тканини, дерева або комбіновану. Одяг ляльок повторює, часто достеменно, елементи святкового та буденного вбрання місцевості, з якої вони походять.

Визначальною рисою народних ганчір'яних ляльок є те, що вони створювались та існували у традиційному середовищі, де, очевидно, ляльку не прагнули наповнити реальним змістом, акцентували лише найсуттєвіше, найголовніше.

Тривалий час майже до середини XX ст. народні ганчір'яні ляльки зберігали релікти вірувань дохристиянської доби. Лялька як зображення жіночого божества, предка, вважалась оберегом дитини, родини, домівки тощо.

Оскільки робилась лялька-мотанка з тих матеріалів, які були під руками – чи то солома, чи старі непотрібні речі, а одягалась в клаптики тканини зі старого одягу матусь і бабусь, то й не дивно, що така лялька, зроблена власноруч, оспівана піснями, обласкана казками, одягнена в усе своє, домашнє, рідне – вважалась оберегом у родині. Якщо в сім'ї хворіла дитина, то їй робили спеціальну ляльку-мотанку, яку змотували з тієї трави, яка допоможе при хворобі, і давали дитині – і забавка, і цілющий ефект [3].

Окремий різновид ляльки-оберегу, яка робилася на добробут і щастя, – це весільна подвійна лялька, що зображувала «князя з княгинею», тобто молодого й молоду. Такій подвійній ляльці робили одну ручку на двох, що повинно було символізувати злагоджене любов'ю життя. І нерідко таку парну ляльку садовили на першій підводі, якою молоді їхали до церкви вінчатися, щоб ця лялька захищала майбутнє подружжя від лихого ока.

Лялька-мотанка ні в якому разі не шиється, не проколюється голками чи шпильками – виключно мотається. Звідси і назва – МОТАНКА. Голку можна застосовувати лише при виготовленні одягу для ляльки і ні в якому разі не пришивати нічого до самої лялі. Лише в останні часи майстри, що роблять колекційні ляльки, які вже мають не тільки сакрально-обрядове, але й художнє та естетичне значення, використовують голку для оздоблення лише вбрання ляльки вишивкою або гаптуванням. Всі інші, найважливіші деталі ляльки-оберегу дотепер виготовляються без застосування голки [3].

Марко Грушевський у своїй фундаментальній праці «Дитина у звичаях та віруваннях українського народу» дає ґрунтовний опис ляльки-мотанки як дитячої іграшки.

Зокрема, він пише про один із способів виготовлення мотанки: «Щоб ляльку зробити, спочатку пожують хліба в роті, а з нього виліплять кульку, положать її в полотничку, зав'яжуть як вузлик, ниткою, сформуєть голівку, а зверху придушать, щоб вийшло таке, як очіпок у молодиці чи стрічка в дівки. Як висохне, вив'язують, наче молодицю, хусткою, або як дівці, вичешуть кіску з прядива, і узявши за лоб, ззаду заплетуть її з кісниками і стрічками. У вузлик-голівку, на місці, де він зв'язаний і де буде у ляльки шия, встромлюють коротеньку паличку або ще більше обмотують її, щоб було за що зачепити сорочечку і крамки, подібні до грудей і живота. Рук немає, лише рукави й уставки приробляють і керсет одягають. Далі на поясі намотують мотузку чи прядива тісно і ним прив'язують спідницю, запаску чи плахту, попередницю чи фартух» [2, с.86].

В основі української ляльки-мотанки – хрестоподібна фігура, де єдина об'ємна деталь – це голівка. Її виготовлення – це найважливіший момент процесу створення ляльки-мотанки. Голівка обмотується ниткою, яка викладається у формі хреста. І обов'язково вузлова лялька мотається за рухом сонця – тоді вона принесе вдачу та щастя. Коли голівка готова, майстриня називає майбутню ляльку тим іменем, яке буде символізувати її призначення. Далі з валиків тканини формуються ручки (перекладина хреста) і тулуб. Дехто з майстрів надає ляльці більшої схожості з жіночою постаттю, формуючи ще й груди. Після того ляльку одягають – вбрання та кольори підбирає майстер за своїми уподобаннями та враховуючи символічне призначення ляльки. Наприклад, якщо лялька робиться на добробут та здоров'я родини – для одягу підбираються червоно-зелені відтінки, для успіху в фінансових справах – зелені та золотисті, для щастя у коханні чи подружньому житті – червоні, рожеві, помаранчеві кольори, для успіху в творчості – блакитні. І, звісно, велику силу має вишивка, особливо, якщо це вишивка старовинна, яка несе в собі древню символіку і позитивну енергію багатьох поколінь. Потужну захисну силу мають ляльки, виготовлені з натурального конопляного полотна – це універсальний родинний оберіг від нещастя і хвороб [3].

У наш час майстри, які працюють з традиційною народною лялькою, відзначають позитивний вплив, який має процес виготовлення такої ляльки на психіку людини. Виготовлення ляльки-мотанки – це свого роду психотерапія, яка бере свої витoki в глибокій давнині, яка допомагає зняти певні психічні травми. Наприклад, помічено, що діти-сироти, які пройшли майстер-класи з виготовлення ляльки, стають врівноваженішими і разом з тим вони, роблячи свою лялечку, формують образ своєї майбутньої матері. Так само жінки, які в період вагітності проходять майстер-клас, формують для своєї дитини щастя, здоров'я, успіх.

Таким чином, лялька-мотанка – це один із найдревніших архетипічних символів, який єднає культури і традиції, оберіг людської душі й долі, символ предків. Це ознака не історичної спорідненості культурних традицій, які розвивалися у різних регіонах, а єдності духовного, сакрального простору для всіх людей, у яких попри всі війни і роздори, якими повна людська історія, завжди було прагнення до злагоди й гармонійного життя, яке уособлює зроблена з молитвою та любов'ю лялька-мотанка.

Попри загальні риси ганчір'яні ляльки як речі рукотворні позначені виконавською майстерністю авторів, що головним чином виявляється у їхніх пропорціях, пластично-фактурній та колористичній характеристиках, є органічною часткою культури й водночас самобутній вид декоративно-прикладного мистецтва України.

Особливістю української народної ляльки є узагальнені образи-типи або моделі предмета, створені простими прийомами формування основних частин об'єму фігурок або зовнішніх ознак предмета, із використанням декількох уточнюваних деталей.

Зараз актуальним є збереження творів декоративного мистецтва, вивчення їх регіональних ознак, художнього та естетичного призначення. На щастя, інтерес до створення ляльки-мотанки у сучасних майстринь не згасає. Тому є доцільним провести подальші дослідження у напрямі поглибленого вивчення методів створення ляльки-мотанки, її використання, декорування, а також виявлення художніх та регіональних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герус Л. Українська народна іграшка / Л. Герус. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2004. – 261 с.
2. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський. – К.: Либідь, 2006. – 256 с.
3. Напиткіна Г. Українська лялька-оберіг / Г. Напиткіна. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 32с.
4. Орлова Т. Символи та образи крізь віки / Т. Орлова. // Народне мистецтво. – №1–2. – 2000. – С. 39.
5. <http://gromovytsya.sumno.com/article/narodna-lyalka-motanka-oberig-nashyh-dush/>.

УДК 748.5

Н. М. ГІЛЯЗОВА

ВІТРАЖІ ГРОМАДСЬКИХ ПРИМІЩЕНЬ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто твори вітражного мистецтва Івано-Франківського регіону початку ХХІ століття у стилістичному та художньому аспектах. Проаналізовано колористичні відмінності композиційних схем.

Ключові слова: вітражі, вітражне мистецтво, засклення, формування, творення.

Н. М. ГИЛЯЗОВА

ВИТРАЖИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ПОМЕЩЕНИЙ ИВАНО-ФРАНКОВЩИНЫ НАЧАЛА XXI ВЕКА

В статье рассмотрено произведения витражного искусства Ивано-Франковского региона начала XXI века в стилистическом и художественном аспектах. Проанализировано колористические отличия композиционных схем.

Ключевые слова: витражи, витражное искусство, формирование, создание.